

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ СОЦІОЛОГІЧНИХ РОЗВІДОК

УДК 316

Москаленко, О. (2025). Про фемінізацію внутрішнього переміщення під час війни в термінах підходу спроможності Амартія Сена. *Соціологічні студії*, 2(27), 40–50. <https://doi.org/10.17721/2306-3971-2025-02-21>

Про фемінізацію внутрішнього переміщення під час війни в термінах підходу спроможності Амартія Сена

Оксана Москаленко ✉ –
*PhD студентка, факультет соціології,
КНУ імені Тараса Шевченка*

Oksana Moskalenko ✉ –
*PhD student, Faculty of Sociology, Taras
Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine.*
E-mail: moskalenkoksana5@gmail.com
ORCID: 0009-0008-2996-5478

DOI: 10.17721/2306-3971-2025-02-21-21

У статті виконано аналіз соціальної групи жінок, які є внутрішньо переміщеними особами (ВПО) в Україні. Теоретична основа аналізу – підхід спроможності Амартія Сена, який дає змогу розглядати становище жінок-ВПО не лише як матеріальну депривацію, але і як кризу реальних можливостей (свободи вибору, спроможностей і функціонування) у контексті структурних обмежень, гендерних норм та воєнного часу. Висвітлено особливості підвищеної вразливості жінок-ВПО через обмежені можливості інтеграції в нові соціально-економічні умови. Вони стикаються з викликами втрати стабільності, проблемами працевлаштування, необхідністю утримувати сім'ю, доглядати за членами сім'ї й адаптуватися до нових реалій. На основі нарративного аналітичного огляду літератури, результатів емпіричних досліджень, звітів міжнародних організацій виявлено психологічні, економічні, соціальні аспекти становища жінок-ВПО. У ході аналізу з'ясовано, що становище жінок-ВПО характеризується замкненим циклом взаємопідсилювальних обмежень: звужена свобода вибору → зниження спроможностей → обмежене функціонування → подальше звуження свободи. Запропоновано проведення подальших емпіричних досліджень із застосуванням підходу Сена для розробки диференційованих стратегій підтримки й створення умов для самостійного визначення жінками-ВПО власного шляху до відновлення та розвитку в умовах тривалого воєнного конфлікту.

Received: November 14, 2025
1st Revision: December 15, 2025
Accepted: December 25, 2025

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, жінки, конфлікт, підхід спроможностей, вимушена міграція, Україна.

Moskalenko Oksana. On the Feminization of Internal Displacement During War in Terms of Amartya Sen's Capability Approach. The article is devoted to the analysis of the social group of women who are internally displaced persons (IDPs) in Ukraine. The theoretical foundation of the analysis is Amartya Sen's capability approach, which makes it possible to consider the situation of displaced women not only as material deprivation but as a crisis of real opportunities (freedom of choice, capabilities, and functioning) within the context of structural constraints, gender norms, and wartime conditions. The article highlights the specific features of the increased vulnerability of displaced women due to limited opportunities for integration into new socio-economic environments. They face challenges of losing stability, difficulties in employment, the need to support their families, care for family members, and adapt to new realities. Based on a narrative analytical review of literature, empirical research findings, and reports of international organizations, the psychological, economic, and social aspects of the situation of displaced women were identified. The analysis revealed that the position of displaced women is characterized by a closed cycle of mutually reinforcing constraints: narrowed freedom of choice → reduced capabilities → limited functioning → further narrowing of freedom. The study suggests conducting further empirical research using Sen's approach to develop

differentiated support strategies and create conditions that enable displaced women to determine their own paths toward recovery and development amid a prolonged military conflict.

Key words: internally displaced persons, women, conflict, capability approach, forced migration, Ukraine.

ВСТУП

Із початком повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну у 2022 р. феномен внутрішнього переміщення набув безпрецедентного масштабу, спричинивши не лише гуманітарну, а й глибоку соціальну трансформацію українського суспільства. Однією з найбільш показових рис цього процесу стала фемінізація внутрішнього переміщення, що відображає як демографічні, так і соціокультурні наслідки війни. За офіційними даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні знизилась із 6,27 у червні 2022 р. (ІОМ, 2022) до 3,69 млн осіб у жовтні 2025 р. (ІОМ, 2025b). Відповідно, відбулися зміни й у статевій структурі: зменшилася частка жінок серед ВПО із 65 до 58 % та зросла частка чоловіків із 35 до 42 % (ІОЦ Мінсоцполітики, 2025). Такі структурні зрушення можуть бути пов'язані з міграцією частини жінок за кордон, поступовим поверненням окремих груп ВПО до місць постійного проживання, а також зі змінами режимів мобільності в умовах тривалого воєнного конфлікту, що потребує подальшої емпіричної верифікації.

Сучасні дослідження внутрішнього переміщення спираються на широкий спектр теоретичних підходів. Зокрема, застосовано теорію колективної травми (Zeleeke et al., 2025), яка аналізує формування спільних наративів досвіду війни та втрати; підходи соціальної адаптації (Aleksandrov et al., 2025), зосереджені на психосоціальних механізмах пристосування до нових умов життя; а також теоретичну рамку мотивацій і спроможностей (aspirations–capabilities), що дає змогу вивчати взаємозв'язок між індивідуальними прагненнями й структурними обмеженнями мобільності (de Naas, 2021). Водночас ці підходи здебільшого зосереджуються на окремих вимірах переміщення та не завжди уможливають комплексний аналіз тривалих процесів соціальної інтеграції ВПО.

Для аналізу гендерних аспектів вимушеного переміщення застосовано феміністську теоретичну оптику (Brück et al., 2024), що розглядає внутрішнє переміщення як гендерно структурований процес. У межах цього підходу увагу зосереджують на зсувах у режимах оплачуваної праці, неоплачуваного догляду й доступу до ресурсів, а також на тому, як гуманітарні та соціальні політики можуть відтворювати або посилювати гендерну вразливість жінок-ВПО через нерівний доступ до прав, соціальних послуг і можливостей економічної самореалізації (Ekanayake et al., 2023).

Українські дослідники також приділяють значну увагу соціально-демографічним аспектам внутрішнього переміщення, зокрема структурі домогосподарств, зайнятості, доходам та регіональним відмінностям адаптації ВПО (Лібанова та ін., 2022; Гуляєва, 2023; Mishchuk et al., 2024). Проте в цих дослідженнях гендерний аналіз і теоретична інтерпретація становища жінок-ВПО переважно залишаються другорядними або зосередженими на окремих індикаторах соціально-економічного статусу.

Водночас у сучасній науковій літературі простежуємо теоретичну прогалину щодо застосування підходу спроможності Амартії Сена до аналізу становища жінок-ВПО. Хоча цей підхід використовували для дослідження інтеграції біженців на ринок праці (Nassar, 2025), соціально-політичних прав мігрантів (Eichsteller, 2021), а також загальних процесів міграції українського населення (Maidanik, 2024), його соціологічна інтерпретація залишається недостатньо розгорнутою стосовно жінок-ВПО в умовах тривалого внутрішнього переміщення та воєнної нестабільності в Україні.

Концепція «можливостей» (capabilities) А. Сена передбачає розмежування між наявністю ресурсів і реальною спроможністю перетворювати їх на значущі життєві досягнення. У контексті жінок-ВПО це розрізнення є принциповим, оскільки формальна наявність доходу, житла чи соціальної допомоги не гарантує можливості відновлення сімейного життя, включеності в соціальні практики й реалізації інших видів діяльності, важливі для самої особи, без урахування соціокультурних обмежень, характеру взаємин із приймаючою громадою та доступу до інформаційних й інституційних ресурсів.

Мета дослідження. Актуальність дослідження зумовлена потребою осмислення жінки-ВПО, не лише як об'єкта соціальної допомоги, але і як активного суб'єкта соціальної адаптації, який формує

нові моделі виживання, праці та самозабезпечення. Аналіз гендерних аспектів внутрішнього переміщення дає змогу виявити глибинні соціальні наслідки війни – зміну ролей, ресурсів і стратегій, через які українські жінки відтворюють соціальні практики в нових просторових та життєвих умовах. Отже, **мета статті** – проаналізувати становище жінок-ВПО в Україні крізь призму підходу спроможності А. Сена.

1. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Теоретична рамка

Дослідження спирається на «підхід спроможності» (capability approach) лауреата Нобелівської премії Амартія Сена (Sen, 1985, 1999), який дає змогу вийти за межі матеріального розуміння благополуччя та розглядати реальні можливості людини як ключовий показник якості життя. Цей підхід особливо продуктивний для аналізу ситуації жінок-ВПО, оскільки уможливорює одночасне врахування структурних обмежень (матеріальні ресурси, інституційні бар'єри) й агентність (спроможність жінок самостійно визначати власні стратегії адаптації).

Три ключові виміри аналізу за Сенем:

Свобода – наявність можливостей для вибору та певних дій згідно з власними цінностями.

Спроможність – поєднання індивідуальних ресурсів, характеристик і соціокультурного контексту, що визначає те, що особа може реально зробити.

Функціонування – те, що особа фактично робить та чого досягає у своєму житті.

1.2. Обґрунтування теоретичних положень

У цій статті здійснено нарративний аналітичний огляд літератури, спрямований на концептуальний аналіз становища жінок-ВПО. Для аналізу використано передусім вторинні джерела, які доступні у відкритому доступі й стосуються проблеми внутрішнього переміщення в Україні за період 2022–2025 рр.

Джерела даних:

- звіти міжнародних організацій (ІОМ, Світовий банк, UN Women);
- результати емпіричних досліджень, проведених громадськими організаціями та аналітичними центрами, що містять інформацію про жінок-ВПО;
- нормативно-правову базу України, що регулює статус та права ВПО;
- офіційну статистику Інформаційно-аналітичного центру Міністерства соціальної політики України.

1.3. Обмеження методології

Аналітичний огляд має певні обмеження:

- узагальнення ґрунтуються на дослідженнях із різноманітними методологічними підходами, що ускладнює порівняльний аналіз;
- емпіричні дані взяті з опитувань, проведених у різні часові періоди (2022–2025), коли ситуація з ВПО змінювалася, що впливає на можливість прямого порівняння часових проміжків;
- висновки статті мають розглядатися як робочі гіпотези для подальших емпіричних досліджень, які плануємо проводити з інтеграцією підходу Сена в методологію.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ

2.1. Визначення та соціальні характеристики внутрішньо переміщених осіб

Термінологія, пов'язана з внутрішньо переміщеними особами (ВПО), набула системного використання та концептуального наповнення в українському науковому контексті після 2014 р., коли з початком війни на сході України й анексією Криму різко зросла кількість людей, змушених покинути свої домівки через збройні конфлікти.

Відповідно до положень закону України, внутрішньо переміщеною особою визнається громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка законно перебуває на території країни та має право на постійне проживання. Така людина залишила своє постійне житло через ризики або наслідки військового конфлікту, тимчасову окупацію територій, масові насильницькі дії, порушення прав людини або надзвичайні ситуації природного чи техногенного характеру (Закон України ..., 2025).

Горбачик (2024), проаналізувавши деякі дані дослідження Інституту соціології НАН України 2023 р., зазначив: відповіді внутрішньо переміщених осіб на запитання про економічно-політичну ситуацію та майбутнього України статистично не відрізняються від осіб, які не мігрували. Однак зауважимо, що питання, які бралися для аналізу, стосувалися загальної ситуації в країні (Як ви оцінюєте нинішню економічну ситуацію в Україні?, Як ви оцінюєте ефективність Української держави на цьому етапі? тощо), а не особистого стану ВПО. Це свідчить про обмеженість використання загальносоціальних індикаторів для аналізу специфічного досвіду ВПО, адже відсутність різниці у відповідях на загальні питання не виключає глибоких розбіжностей у сприйнятті власної економічної безпеки, можливостей працевлаштування чи доступу до базових послуг.

Важливим аспектом сучасних досліджень є аналіз соціально-демографічних характеристик ВПО, зокрема гендерного виміру, який суттєво впливає на досвід, потреби й стратегії адаптації. Вимушене переміщення створює різноманітні труднощі для жінок, включаючи обмежені можливості на ринку праці, проблеми із забезпеченням базових потреб і психологічні наслідки.

Чоловіки в контексті російсько-української війни стикаються з комплексом гендерно-специфічних викликів, принципово відмінних від викликів жінок. Законодавчо встановлена заборона під час воєнного стану на перетин державного кордону для чоловіків віком 23–60 років, крім випадків, передбачених правилами перетинання державного кордону громадянами України (Постанова КМУ..., з уточненнями 2025-го р.), стала фундаментальним обмеженням мобільності, якого жінки здебільшого не зазнають, і це, своєю чергою, суттєво впливає на стратегії безпеки й адаптації чоловіків.

У ширшому контексті вимушеної міграції треба врахувати й ситуацію дітей жінок-ВПО. О. Клименко, С. Сальнікова та С. Дембіцький зазначають, що діти вимушених мігрантів, як внутрішньо переміщених осіб, так і зовнішніх біженців, зазнають комплексного травматичного досвіду, пов'язаного з обстрілами, життям у сховищах, окупацією, фільтраційними таборами, бідністю, нестачею їжі тощо. Це, імовірно, не лише поглиблює вразливість самих дітей, а й посилює емоційне та соціальне навантаження на матерів-ВПО, які змушені поєднувати роль основних доглядальних осіб з адаптацією до нових умов життя й пошуком ресурсів виживання (Klymenko et al., 2024).

Хоча всі групи (жінки, чоловіки, діти) стикаються із серйозними проблемами в умовах війни, жінки ВПО мають додаткові виклики у вигляді гендерно обумовлених обмежень та соціальної ізоляції, що потребує спеціальних підходів до підтримки й адаптації. Розглянемо ключові аспекти зазначених проблем.

2.1.1. Соціально-економічні аспекти жінок-ВПО

В умовах вимушеного переміщення жінки стикаються з численними соціальними викликами, пов'язаними з порушенням звичних соціальних зв'язків і ролей. Утрата дому та рідного середовища спричиняє почуття відчуження та ізоляції, оскільки вони втрачають підтримку родини, друзів і суспільства. Це ускладнює процес адаптації та відновлення, змушуючи шукати нові соціальні зв'язки й ресурси для задоволення базових потреб і забезпечення безпеки.

Одним із ключових викликів є соціально-економічна незахищеність.

За даними дослідження Складарової (2022), що проведене протягом липня–серпня 2022 р. в рамках співпраці з БО «Вплив», жінки-ВПО переважно не мають вищої освіти, а тому не можуть працевлаштуватися через відсутність професії. Тоді постала також проблема із влаштуванням дітей-ВПО в дитячі садочки, де б вони мали можливість здобувати дошкільну освіту, а тим часом батьки могли б працювати повний чи неповний робочий день.

Відповідно до результатів дослідження 21-го раунду опитування МОМ, проведеного з 21 липня по 1 жовтня 2025 р., жінки-ВПО дещо частіше, ніж чоловіки, повідомляли про прогалини в доступі. Загалом, 86 % жінок-ВПО та 81 % чоловіків-ВПО повідомили про недостатній доступ принаймні до одного товару чи послуги. Жінки-ВПО повідомляли про більш поширені проблеми з доступом, зокрема пов'язані із засобами гігієни (36 % порівняно з 18 %), одягом чи іншими непродовольчими товарами (34 % порівняно з 18 %), продовольчими товарами (35 % порівняно з 25 %) і медикаментами (41 % порівняно з 33 %) (ІОМ, 2025с).

2.1.2. Вікові та сімейні аспекти жінок-ВПО

Згідно з даними представництва МОМ в Україні загальна ситуація щодо ВПО в Україні є такою: до травня 2023 р. ВПО, які були віком 60 років і старше, приблизно становили 20 %, а ще 20 %

належали до вікової групи 46–59 років. Більшість ВПО на той час були віком 45 років і молодшими. У порівнянні з попередніми періодами, віковий розподіл внутрішньо переміщених осіб зазнав помітних змін. Станом на червень 2025 р. спостерігаємо зростання частки старших ВПО (60+) – до близько 30 %, а також підвищення частки осіб віком 46–59 років – до 24 %. Водночас кількість жінок-ВПО у віковій категорії 25–45 років зменшилася, що може свідчити про поступове повернення більш молодих осіб до активного трудового життя або еміграцію (ІОМ, 2025а).

Соціально-демографічний портрет жінок-ВПО, зокрема його вікові та материнські складники, проаналізовано в аналітичній записці Центру економічної стратегії (Вахітов та ін., 2025) за результатами опитування «Рейтинг онлайн», проведеного 23–30 січня 2025 р. Згідно з цими даними, визначено такі вікові й материнські аспекти:

- більшість серед українок, які були вимушено переміщені, становлять жінки віком 30–39 років (33 %), найменше – 18–29 років (19 %) і 50–60 років (20 %); віковий діапазон 40–49 років становить 27 %. Зауважимо, що вибірка дослідження обмежувалася 60 роками, тому ситуацію серед старших жінок оцінити неможливо;
- серед жінок-ВПО 62 % мають дітей до 18 років. Цікаво, що ВПО частіше за інші категорії жінок зазначають, що в Україні їм легше знайти для дитини школу, садок або гуртки (36 % серед ВПО проти 24–34 % серед інших категорій – тих, хто повернувся з-за кордону, або колишніх ВПО). Це показово, зважаючи на те, що вони проживають у нових громадах і часто стикаються з необхідністю шукати нові заклади розвитку для дітей. Серед жінок-ВПО частка опитаних, які вказали, що не працюють, вища, ніж загалом у вибірці – 21 % проти 16 %;
- вища частка жінок-ВПО, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною, 15 % проти 10 % серед усіх опитаних;
- майже половина респонденток (46 %) – одружені й проживають разом із чоловіком. Мають партнера 67 % досліджуваних. Загалом, ситуація серед тих, хто наразі проживає в Україні, суттєво не змінилася за час повномасштабного вторгнення. Найбільша зміна відбулася в категорії «одружена, живемо окремо» – вона зросла з 3 до 9 % (Вахітов та ін., 2025).

2.1.3. Статевий аспект вимушеного переміщення

У звіті UN Women (2023) підкреслено, що вплив повномасштабної війни на жінок і дівчат має гендерно зумовлений характер. Це, своєю чергою, посилює наявні нерівності в доступі до ресурсів, участі в рішеннях та економічних можливостях у процесах відновлення.

У звіті Світового банку «Гендер та вимушене переміщення в містах» (World Bank, 2023) зазначено, що вимушене переміщення змінює традиційні гендерні ролі: жінки стають основними відповідальними за благополуччя сім'ї, що підсилює навантаження в новому середовищі. У громадах, які приймають переселенців, вони часто стикаються з дискримінацією та стигматизацією.

2.1.4. Психологічний вплив переміщення

Дослідники зазначають, що жінки-ВПО та жінки-біженки з України демонструють підвищений рівень симптомів посттравматичного стресу, пов'язаних із досвідом війни й вимушеного переміщення (Сальнікова та ін., 2024); вони підкреслюють, що використання уникаючих (avoidant) стратегій подолання стресу асоціюється з більш вираженими посттравматичними симптомами, тоді як вищий рівень резильєнтності пов'язаний із нижчим рівнем психологічного дистресу (Khailenko, Vascon, 2024).

За даними Рущенко (2022), жінки, які пережили травматичний досвід, мають підвищений рівень стресу й невизначеності. Відсутність спеціалізованих психологічних послуг у нових громадах ускладнює адаптацію.

2.1.5. Вплив на процес прийняття рішень

Жінки часто приймають рішення між безпекою родини та ризиками адаптації (Tarkhanova, Rurogova, 2024). Такі вибори супроводжуються стресом, почуттям провини й емоційним виснаженням, що погіршує соціальний статус і спричиняє ізоляцію.

Атаманська (2023) упродовж 2012–2022 рр. провела опитування сільських жителів Київської області, які переважно працюють у місті Києві, і визначила кілька соціальних проблем української сім'ї, у тому числі вибір між дитиною й роботою на користь заробітку. Заробляння грошей інколи віднімає в батьків усі сили. Тому для спілкування з дитиною не залишається часу. Постійно зайняті

батьки втрачають із нею зв'язок, припиняють брати участь у її розвитку, повністю перекладають виховання на рідних та школу. І постає питання щодо того, як змінилася за час повномасштабної війни ситуація в рамках балансу між роботою й життям сім'ї, зокрема в якісному спілкуванні з дітьми?

2.1.6. Соціальне благополуччя та адаптація

Коваліско та Бубняк (2022) відзначають, що соціальне благополуччя жінок-ВПО залишається низьким через соціальну ізоляцію, дискримінацію й нестійкі доходи. Культурні відмінності та різні соціальні норми ускладнюють інтеграцію. Сас (Sasse, 2020) підкреслює, що обмежений доступ до ресурсів для психологічної й соціальної підтримки, а також дискримінація на ринку праці погіршують інтеграцію жінок-ВПО.

Отож огляд демонструє системний характер уразливостей жінок-ВПО – від соціально-економічних до психологічних, що зумовлює потребу в цільових, гендерно чутливих інтервенціях. Адже низькі показники життєвого добробуту через соціальну ізоляцію, економічну нестабільність, культурні та мовні бар'єри ускладнюють процес соціального включення в приймаючі громади. Щоб подолати труднощі, із якими стикаються жінки ВПО, потрібна комплексна їх підтримка. Це, своєю чергою, допоможе не лише соціальному життєвому становленню й інклюзії жінок-переселенок, але і їхній психологічній терапії та відновленню, що важливо для стабільності післявоєнних громад і водночас для відновлення країни.

Сукупність представлених викликів – соціально-економічна незахищеність, віково-диференційовані спроможності, трансформація гендерних ролей, психологічне виснаження та дефіцит підтримки – ілюструє цілісну картину звуження трьох ключових вимірів за підходом А. Сена. Жінки-ВПО стикаються з обмеженням свободи вибору (де жити, як працювати, як виховувати дітей в умовах обмежень мобільності й ресурсів), що, своєю чергою, звужує їхні спроможності (низька освіта, відсутність професій, брак доступу до послуг, психологічне виснаження) і, нарешті, обмежує їхнє функціонування (безробіття, соціальна ізоляція, погіршене здоров'я, неспроможність забезпечити стабільність сім'ї). Цей взаємопідсилювальний цикл демонструє, що проблеми жінок-ВПО не є ізольованими викликами, які можна вирішувати окремо, а утворюють системну кризу людського розвитку, що потребує комплексного підходу до розширення їхніх реальних можливостей.

2.2. Застосування теоретичної оптики «Підходу спроможності» Амартія Сена

Основна ідея підходу А. Сена полягає в тому, що справжнє благополуччя визначається не лише матеріальними ресурсами, але й реальною можливістю реалізувати ті варіанти життя, які для людей мають цінність. Три ключові виміри його підходу – це свобода, спроможність і функціонування (Sen, 2005).

Підхід спроможності Амартія Сена обраний як основна теоретична лінза для аналізу ситуації жінок-ВПО з кількох причин.

Урахування соціокультурного контексту: підхід Сена надає важливість не лише індивідуальним характеристикам, але й соціальним нормам, культурним цінностям та інституційним структурам, які формують можливості людини. У контексті України це дає змогу проаналізувати, як гендерні норми, військовий час, специфіка приймаючих громад тощо впливають на спроможність жінок адаптуватися.

Розширене розуміння благополуччя, на відміну від економічних підходів, які зосереджуються на доходах та матеріальних ресурсах, Сен наполягає, що справжнє благополуччя вимірюється реальними можливостями людини вибирати й реалізовувати стратегії життя, які для неї становлять цінність (Sen, 1999). Це особливо важливо для розуміння ВПО, які можуть мати доступ до матеріальних ресурсів (наприклад гуманітарної допомоги), але відчувати себе позбавленими свободи та контролю над своїм майбутнім.

Фокус на агентність: Сен розглядає людину не як пасивного одержувача допомоги, а як активного агента, спроможного визначати власні цілі й шляхи їх досягнення. Це корелює з основною гіпотезою цієї статті: жінки-ВПО повинні розглядатися як активні суб'єкти соціальної адаптації, а не лише як об'єкти гуманітарної допомоги.

У табл. 1 ми зазначили кожен вимір підходу Сена, його трактування; узагальнили, на яке питання відповідає той чи інший вимір, та проілюстрували прикладами з висновків досліджень.

Таблиця 1

**Аналітичні виміри свободи, спроможності, функціонування
за підходом А. Сена**

Вимір	Визначення	Основне питання	Ілюстрація з висновків досліджень
Свобода	Можливість обирати та діяти відповідно до своїх цінностей. Наявність можливостей для реалізації потенціалу у двох аспектах: <ul style="list-style-type: none"> інструментальна (доступ до ресурсів (роботи, освіти, послуг, інформації тощо); субстанційна (вибір варіантів, які для особи цінні (вибір формату роботи, участі у сім'ї тощо). 	Чи можу я обирати?	<ul style="list-style-type: none"> 86 % жінок-ВПО повідомляють про недостатній доступ до принаймні одного товару чи послуги, особливо щодо засобів гігієни (36 %), медикаментів (41 %) та одягу (34 %) (ІОМ, 2025b); стигматизація в приймаючих громадах створює атмосферу, у якій жінки-ВПО можуть побоюватися висловлювати свої потреби та бажання (World Bank, 2023).
Спроможність	Можливість досягати результатів, що включає: <ul style="list-style-type: none"> фактичні можливості (ресурси, якими розпоряджається особа); соціокультурний контекст (норми, традиції); індивідуальні характеристики (вік, здоров'я, освіта тощо). 	Що я реально можу зробити?	<ul style="list-style-type: none"> Низький рівень освіти та професійної кваліфікації (Склярова, 2022) знижує спроможність до працевлаштування на позиціях із вищою заробітною платою; вік: старші жінки (60+, які становлять ~30 % ВПО) мають нижчі шанси на повторне працевлаштування на ринку праці (ІОМ, 2025b).
Функціонування	Те, що особа фактично робить чи вже досягла. Результати використання спроможностей	Що я насправді роблю?	<ul style="list-style-type: none"> 21 % жінок-ВПО не працюють (порівняно з 16 % у загальній вибірці), а 15 % перебувають у відпустці по догляду за дитиною (порівняно з 10 %) (Вахітов та ін., 2025); значна частина жінок переживає постійний стрес, тривогу та депресію (Maidanik, 2024; Рущенко, 2022).

Джерело: зроблено автором на основі (Sen, 1999, 2005; ІОМ, 2025b; World Bank, 2023; Склярова, 2022; Вахітов та ін., 2025; Maidanik, 2024; Рущенко, 2022).

Особливо важливо розуміти, як три виміри (свобода, спроможність, функціонування) взаємно підсилюють одне одного у випадку жінок-ВПО:

звужена свобода вибору (немає вибору, де жити, як працювати) -> знижені спроможності (менше ресурсів, більше бар'єрів, низька самооцінка)-> звужене функціонування (менша участь на роботі, більше стресу, соціальна ізоляція) -> подальше звуження свободи (сформовані звички безсилля, утрата впевненості).

Отже, застосування підходу спроможності Сена дає змогу комплексно проаналізувати становище жінок-ВПО не лише крізь призму ресурсів, а й через реальні можливості вибору, дії та досягнення значущих для них життєвих результатів. Дослідження демонструє взаємопов'язане звуження свободи, спроможностей і функціонування жінок-ВПО, що формує замкнене коло соціальної вразливості. Водночас фокус на агентності підкреслює необхідність переходу від суто компенсаторної допомоги до політик і практик, спрямованих на розширення реальних можливостей жінок-ВПО як активних суб'єктів соціальної адаптації й відновлення.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Внутрішньо переміщені особи жіночої статі стикаються з комплексом викликів – економічною незахищеністю, психологічним тиском, гендерними бар'єрами, обмеженим доступом до соціальних послуг.

Аналіз ситуації жінок-ВПО крізь призму підходу спроможності Сена дає розуміння необхідності забезпечення жінок не лише матеріальними ресурсами, а й створення умов, у яких вони можуть самостійно визначати власний шлях до відновлення та розвитку.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на емпіричну апробацію підходу Сена до вивчення становища жінок-ВПО шляхом проведення репрезентативних кількісних опитувань і якісних досліджень (глибинні інтерв'ю, фокус-групи). Це сприятиме формуванню більш ефективних гендерно чутливих політик соціальної інтеграції та відновлення країни в умовах тривалого воєнного конфлікту.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- Атаманська, С. (2023). Соціальні проблеми української сім'ї (на прикладі населення Київщини). *Соціологічні студії*, 1(22), 34–42. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2023-01-34-42>
- Вахітов, В., Вахітова, Г., Заїка, Н., Вишлінський, Г. (2025). *Жінки у війні: мотивації залишатися та причини виїжджати*. Київ: Центр економічної стратегії. Отримано 10.11.2025 з <https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/2025-03/doslidzhennya-1.pdf>
- Горбачик, А. (2024). Вимушена внутрішня міграція як фактор впливу на ставлення та оцінки громадян України в умовах війни. В Ю. Савельєв та ін. (за ред.) *Проблеми розвитку соціологічної теорії: Суспільна динаміка, соціальна взаємодія та соціологічні дослідження в умовах війни*: матеріали XX Міжнар. наук.-практ. конф., 1–2 груд. 2023 р. (с. 71–75). Київ: Наук. столиця. Отримано 8.10.2025 з https://sociology.knu.ua/sites/default/files/newsfiles/2023-issuesinthedevelopmentofsociologicaltheory_proceedings.pdf
- Гуляєва, Л. (2023). Вплив війни на зайнятість жінок-внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Економіка та суспільство*, 51. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-33>
- Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» № 1706-VII. від 20.10.2014. (2014). *Відомості Верховної Ради*, 1, ст.1. Отримано 8 жовтня 2025 року з <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>
- ІОЦ Мінсоцполітики (2025). *Внутрішньо переміщені особи*. Отримано 8.10.2025 з <https://www.ioc.gov.ua/analytics/dashboard-vpo>
- Коваліско, Н. В., Бубняк, С. М. (2022). *Соціальне самопочуття внутрішньо переміщених осіб в Україні: соціологічний дискурс*. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка. Отримано 8.10.2025 з <https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/06/Sotsialne-samopochuttia-vnutrishno-peremishchenykh-osib.-Kovalisko-N.V.-Bubniak-S.M.pdf>
- Лібанова, Е., Позняк, О., & Цимбал, О. (2022). Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Демографія та соціальна економіка*, 48(2), 37–57. <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037>
- Постанова КМУ «Про затвердження Правила перетинання державного кордону громадянами України» № 57 від 27.01.1995 (2025). Верховна Рада України. Отримано 9.12.2025 з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-п#n216>
- Рушенко, І. П. (2022). Великий вихід українського народу (феномен переміщених осіб у 2022 році). *Український соціум*, 6, 155–168. <https://doi.org/10.15407/socium2022.02.155>
- Сальнікова, С., Сидоров, М., Дембіцький, С. (2024). (Не)перебування у зоні активних бойових дій та вимушене (не)переселення як фактори стресових станів українців. *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право*, 4(64), 35–48. [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2024.4\(64\).322685](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2024.4(64).322685)
- Склярова, І. (2022). Потреби ВПО у воєнний час: досвід громадського сектору України на прикладі ініціативи Shelter Ukraine. *Соціологічні студії*, 2(21), 57–67. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2022-02-57-67>
- Aleksandrov, D., Okhrimenko, I., Zarichanskyi, O., & Yatsyshin, O. (2025). Peculiarities of Social and Psychological Adaptation of Internally Displaced Persons to a New Social Environment. *Insight: the psychological dimensions of society*, 13, 544–566. <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2025-13-22>
- Brück, T., Ferguson, N., & Justino, P. (2024). Gender and forced migration: Shifts in labor, care regimes, and resource distribution during conflict. *Feminist Economics*, 30(2), 189–215. <https://doi.org/10.1080/00220388.2024.2376145>
- de Haas, H. (2021). A theory of migration: The aspirations-capabilities framework. *Population and Development Review*, 47(2), 429–466. <https://doi.org/10.1186/s40878-020-00210-4>
- Eichsteller, M. (2021). Migration as a Capability: Discussing Sen's Capability Approach in the Context of International Migration. *Social Inclusion*, 9(1), 174–181. <https://doi.org/10.17645/si.v9i1.3587>
- Ekanayake, A., Lakshman, R., Blitz, B. K., Aghapouri, J., Javed, A., Malik, M., & Rahim, K. (2023). Gender and Forced Displacement in Humanitarian Policy Discourse: The Missing Link. *Journal on Migration and Human Security*, 11(3), 243–260. <https://doi.org/10.1177/23315024231189487>

- IOM (2022). *IOM Ukraine Internal Displacement Report: General Population Survey – Round 6, 23 June 2022*. Retrieved December 14, 2025 from <https://reliefweb.int/report/ukraine/iom-ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-6-23-june-2022-enuk>
- IOM (2025a). *Ukraine: Displacement and return — trends, factors, and intentions (June 2025)*. Retrieved October 8, 2025 from <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-peremischennya-ta-povernennya-tendencii-chinniki-ta-namiricherven-2025-roku?close=true>
- IOM (2025b). *Internal Displacement Report in Ukraine – General Population Survey – Round 21 – October 2025*. Kyiv: IOM. Retrieved December 10, 2025 from <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-naselennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-2>
- Khailenko, O., & Bacon, A. (2024). Resilience, avoidant coping and post-traumatic stress symptoms among female Ukrainian refugees and internally displaced people. *International Journal of Social Psychiatry*, 70(6), 1164–1174. <https://doi.org/10.1177/00207640241264>
- Klymenko, O., Salnikova, S., & Dembitskyi, S. (2024). Social Trauma vs Adverse Childhood Experiences of Ukrainian Children of Forced Migrants. *Sociological Studios*, 1(24), 60–68. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2024-01-32-32>
- Maidanik, I. (2024). The forced migration from Ukraine after the full-scale Russian invasion: Dynamics and decision-making drivers. *European Societies*, 26(2), 469–480. <https://doi.org/10.1080/14616696.2023.2268150>
- Mishchuk, H., Samoliuk, N., Krol, V., & Vasa, L. (2024). Social integration of internally displaced persons in Ukraine: Perceptions from IDPs vs. the host population. *Economics and Sociology*, 17(4), 61–81. <https://doi.org/10.14254/2071-789X.2024/17-4/4>
- Nassar, A. (2025). The Well-Being of Forced Migrants in Finland: A Capabilities Approach-Based Examination. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 1–14. <https://doi.org/10.1080/15562948.2025.2528718>
- Sasse, G. (2020). War and displacement: The case of Ukraine. *Europe-Asia Studies*, 72(3), 347–353. <https://doi.org/10.1080/09668136.2020.1728087>
- Sen, A. (1985). *Commodities and Capabilities*. Oxford University Press.
- Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. Oxford University Press.
- Sen, A. (2005). Human rights and capabilities. *Journal of Human Development*, 6(2), 151–166. <https://doi.org/10.1080/14649880500120491>
- Tarkhanova, O., & Pyrogova, D. (2024). Forced displacement in Ukraine: Understanding the decision-making process. *European Societies*, 26(2), 481–500. <https://doi.org/10.1080/14616696.2023.2280680>
- UN Women (2023). *Policy brief: A gender responsive recovery for Ukraine: Introduction*. UN Women. Retrieved December 19, 2025 from https://ukraine.unwomen.org/sites/default/files/2023-09/policy_brief_recovery_long_version_sept_2023.pdf?
- World Bank (2023). *Gender and forced displacement in cities* (Report No. P174991). World Bank. Retrieved October 8, 2025 from <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099110323161023204/pdf/P1749910706c6c014086e903e0437504040.pdf>
- Zelege, W., Wondie, Y., Mekonen, M. et al. (2025). The collective narrative of trauma and healing among internally displaced individuals in Ethiopia: a community-based participatory action research inquiry. *BMC Psychiatry* 25, 705. <https://doi.org/10.1186/s12888-025-07043-4>

REFERENCES

- Aleksandrov, D., Okhrimenko, I., Zarichanskyi, O., & Yatsyshin, O. (2025). Peculiarities of Social and Psychological Adaptation of Internally Displaced Persons to a New Social Environment. *Insight: the psychological dimensions of society*, 13, 544–566. <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2025-13-22>
- Atamanska, S. (2023). Social Problems of the Ukrainian Family (the Population of Kyiv Region as an Example). *Sociological Studios*, 1(22), 34–42. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2023-01-34-42>
- Brück, T., Ferguson, N., & Justino, P. (2024). Gender and forced migration: Shifts in labor, care regimes, and resource distribution during conflict. *Feminist Economics*, 30(2), 189–215. <https://doi.org/10.1080/00220388.2024.2376145>
- de Haas, H. (2021). A theory of migration: The aspirations-capabilities framework. *Population and Development Review*, 47(2), 429–466. <https://doi.org/10.1186/s40878-020-00210-4>
- Eichsteller, M. (2021). Migration as a Capability: Discussing Sen's Capability Approach in the Context of International Migration. *Social Inclusion*, 9(1), 174–181. <https://doi.org/10.17645/si.v9i1.3587>
- Ekanayake, A., Lakshman, R., Blitz, B. K., Aghapouri, J., Javed, A., Malik, M., & Rahim, K. (2023). Gender and Forced Displacement in Humanitarian Policy Discourse: The Missing Link. *Journal on Migration and Human Security*, 11(3), 243–260. <https://doi.org/10.1177/23315024231189487>
- Gorbachyk, A. (2024). Forced Internal Migration as a Factor Influencing Attitudes and Assessments of Ukrainian Citizens During Wartime. In Y. Saviliev et al. (eds.) *Issues in the Development of Sociological Theory: Social*

- Dynamics, Social Interaction, and Sociological Research in the Context of War. Proceedings of the 20th Anniversary International Scientific and Practical Conference, December 1–2, 2023* (pp. 71–75). Kyiv: Scientific Capital. Retrieved October 8, 2025 from https://sociology.knu.ua/sites/default/files/newsfiles/2023-issuesinthedevelopmentofsociologicaltheory_proceedings.pdf
- Huliaieva, L. (2023). The impact of war on the employment of internally displaced women in Ukraine. *Economy and Society*, 51. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-33>
- ICC (2025). *Internally displaced persons*. Retrieved October 8, 2025 from <https://www.ioc.gov.ua/analytics/dashboard-vpo>
- IOM (2022). *IOM Ukraine Internal Displacement Report: General Population Survey – Round 6, 23 June 2022*. Retrieved December 14, 2025 from <https://reliefweb.int/report/ukraine/iom-ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-6-23-june-2022-enuk>
- IOM (2025a). *Ukraine: Displacement and return — trends, factors, and intentions (June 2025)*. Retrieved October 8, 2025 from <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-peremischennya-ta-povernennya-tendencii-chinniki-ta-namiricherven-2025-roku?close=true>
- IOM (2025b). *Internal Displacement Report in Ukraine – General Population Survey – Round 21 – October 2025*. Kyiv: IOM. Retrieved December 10, 2025 from <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-naseleennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-2>
- Khailenko, O., & Bacon, A. (2024). Resilience, avoidant coping and post-traumatic stress symptoms among female Ukrainian refugees and internally displaced people. *International Journal of Social Psychiatry*, 70(6), 1164–1174. <https://doi.org/10.1177/00207640241264>
- Klymenko, O., Salnikova, S., & Dembitskyi, S. (2024). Social Trauma vs Adverse Childhood Experiences of Ukrainian Children of Forced Migrants. *Sociological Studios*, 1(24), 60–68. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2024-01-32-32>
- Kovalisko, N. V., & Bubniak, S. M. (2022). *Social well-being of internally displaced persons in Ukraine: A sociological discourse*. Ivan Franko National University of Lviv. Retrieved October 8, 2025 from <https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/06/Sotsialne-samopochuttia-vnutrishno-peremishchenykh-osib.-Kovalisko-N.V.-Bubniak-S.M..pdf>
- Law of Ukraine «On ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons» No. 1706-VII of 20.10 2014 (2014). *Verkhovna Rada of Ukraine*, 1, Art. 1. Retrieved October 8, 2025 from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>
- Libanova, E., Pozniak, O., & Tsymbal, O. (2022). Scale and Consequences of Forced Migration of the Population of Ukraine as a Result of Armed Aggression of the Russian Federation. *Demography and Social Economy*, 48(2), 37–57. <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037>
- Maidanik, I. (2024). The forced migration from Ukraine after the full-scale Russian invasion: Dynamics and decision-making drivers. *European Societies*, 26(2), 469–480. <https://doi.org/10.1080/14616696.2023.2268150>
- Mishchuk, H., Samoliuk, N., Krol, V., & Vasa, L. (2024). Social integration of internally displaced persons in Ukraine: Perceptions from IDPs vs. the host population. *Economics and Sociology*, 17(4), 61–81. <https://doi.org/10.14254/2071-789X.2024/17-4/4>
- Nassar, A. (2025). The Well-Being of Forced Migrants in Finland: A Capabilities Approach-Based Examination. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 1–14. <https://doi.org/10.1080/15562948.2025.2528718>
- Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approval of the Rules for Crossing the State Border by Citizens of Ukraine” No. 57 of 27.01.1995. (2025). *Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved December 9, 2025 from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-п#n216>
- Rushchenko, I. P. (2022). The Great Exodus of the Ukrainian People (the phenomenon of displaced persons in 2022). *Ukr. socium*, 2(81), 155–168. <https://doi.org/10.15407/socium2022.02.155>
- Salnikova, S., Sydorov, M., & Dembitskyi, S. (2024). (Non-)Exposure to Active Combat Zones and Forced (Non-)Relocation as Factors in Stress States Among Ukrainians. *Bulletin of NTUU "KPI" Political Science. Sociology. Law*, 4(64), 35–48. [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2024.4\(64\).322685](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2024.4(64).322685)
- Sasse, G. (2020). War and displacement: The case of Ukraine. *Europe-Asia Studies*, 72(3), 347–353. <https://doi.org/10.1080/09668136.2020.1728087>
- Sen, A. (1985). *Commodities and Capabilities*. Oxford University Press.
- Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. Oxford University Press.
- Sen, A. (2005). Human rights and capabilities. *Journal of Human Development*, 6(2), 151–166. <https://doi.org/10.1080/14649880500120491>
- Skliarova, I. (2022). The Needs of IDPs in Wartime: Experience of the Public Sector of Ukraine on the Example of Shelter Ukraine Initiative. *Sociological Studios*, 2(21), 57–67. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2022-02-57-67>

-
- Tarkhanova, O., & Pyrogo, D. (2024). Forced displacement in Ukraine: Understanding the decision-making process. *European Societies*, 26(2), 481–500. <https://doi.org/10.1080/14616696.2023.2280680>
- UN Women. (2023). *Policy brief: A gender responsive recovery for Ukraine: Introduction*. UN Women. Retrieved December 19, 2025 from https://ukraine.unwomen.org/sites/default/files/2023-09/policy_brief_recovery_long_version_sept_2023.pdf?
- Vakhitov, V., Vakhitova, H., Zaika, N., & Vyshlinskyi, H. (2025). Women in War: Motivations to Stay and Reasons to Leave. *Center for Economic Strategy*. Retrieved November 10, 2025 from <https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/2025-03/doslidzhennya-1.pdf>
- World Bank (2023). *Gender and forced displacement in cities* (Report No. P174991). World Bank. Retrieved October 8, 2025 from <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099110323161023204/pdf/P1749910706c6c014086e903e0437504040.pdf>
- Zelege, W., Wondie, Y., Mekonen, M. et al. (2025). The collective narrative of trauma and healing among internally displaced individuals in Ethiopia: a community-based participatory action research inquiry. *BMC Psychiatry*, 25, 705. <https://doi.org/10.1186/s12888-025-07043-4>